

w. g. sebald

ONARILAMAZ YAŞAM(A)LAR

Zeki Z Kırmızı

2023

©

Sunuş

W. G. Sebald okumam henüz sürmekte olduğundan bu kitap okudukça yazılacak, güncellenecektir. Belki Türkçedeki yapıtlarının okuması bittikten sonra aslında neyin peşinde olduğunu, yaşamını neden başka zamanların ve yerlerin ve yaşamların sürüklediğini anlayabileceğim. Bir bakıma kendi deneyimine bizi de katıp sürüklediği açık. Biz okurları olarak aynı yitik duygusunu, yitirilenin yerine geçerek avuntu aramanın hoşluğu ve kederli boşunallığını deneyimlemiş olacağız. Bu iyi mi kötü mü bilmek, kestirmek zor. Gölge, kaygılı bir alan ama oradan geçmeden olmayacak. Üzülerek bunu yazmak zorundayım.

Zeki Z Kırmızı

İçindekiler

Vertigo 4

Göçmenler 7

Sonuç 12

Kaynaklar 13

Vertigo

W(infried) G(eorge) Sebald ekinler (*kültür*) kavşağında Wertach/Allgäu'da 1944 yılında doğmuş ama yaşamının önemlice ve son bölümünü daha çok Anglo-sakson dünyasında geçirmiş çokuluslu denebilecek bir yazar ama ben onu germenik bir yazar saymayı yeğliyorum çünkü yapıtını Almanca yazmış... Kafka'da olduğu gibi bu yeter zaten... Uzunca bir süredir dikkatimi çekiyordu. A., okumuştum ve sıkça sözünü edecek denli etkisinde kalmıştı. Yazınbilimi çalışmalarıyla işe başlasa da 1990'lara doğru yazınsal yapıtlar vermeye başladı, 2001 yılında 57 yaşında ölene dek ve belli bir türe sokması güç olan ilk anlatılarından biri **Vertigo**¹. Kitabın özgün adı Vertigo (*Lat.*) değil, *vertigo* sözcüğünün Almanca karşılığı olan *Schwindel*. Sebald işin kolayına kaçarak *vertigo* sözcüğünü kullanmamış, bir anlamı olmalı. Çok rahat kullanabilir, kendi bağlamı içinde hiç de yadırganmazdı. Ama *Schwindel* gibi aynı anlama gelen Yukarı Almanca'dan beri (800'lü yıllar) kullanılan bir sözcük varken, Luther'in yolundan yürümesi çok doğal geliyor insana. Doğal olmayan, gereksiz Arapça, Farsça sözcüklerle Türkçeyi ve aslında başarılı çevirisini berbat eden Hulki Demirel'in duyarsızlığı. Sebald özeni taşısaydı örneğin *Başdönmesi* adı koyabilirdi çevirisine, daha iyi olurdu, Hitchcock çağrışımlarından yararlanmayı ummak yerine. (Aynı şeyi Can Yayinevi'ne de söylüyorum kuşkusuz.) Öte yandan özgün başlıkta ikinci bir sözcük daha var: *Gefühle* (Duygular). Evet zorunlu değil ama Sebald çeviriyorsanız o sözcüğün eklenmesi önemli olacaktır, göz ardı edemezsiniz. Sebald'ın dilimizde beş altı çevirisi var ama bunların en önemli anlatıları olduğu da açık. Yani bir toplu okuma yapmamak için nedenim yoktu. Böylece **Vertigo** (1990) ile başlamış oldum. Sırada **Göçmenler** (1992) var.

İlk söyleyeceğim şey, 'yazar-ben' anlatımlı yapıtın belli bir türe sokulmasının olanaksızlığı. Çünkü anlatı (metin) belli ki Sebald için yalnızca yazınsal işleviyle sınırlı bir tasar (*proje*) değil. Kişisel, özgül, bir öznenin araştırmalarıyla ilgili, onun bir parçası. Böyle olunca işin içine her biri ayrışan çoklu anlam katmanlarıyla zamansallık, geçmiş, şimdi, yer değiştirme (gezi), yer/zaman örtüşme ve ayrışmaları (buluşma ve kopuşlar), zamanlar ve yerler arasında koşutlu-koşutsuz, kesişen-kesişmeyen kakışma, örtüşme, sapma, kayma ve savrulmalar, öznenin hızla dağılmaya yatkın (eğilimli) zaman ve uzamlar arasında mekik dokuyarak bulma-buluşurma-ekleme-yeniden imgeleme çabaları ve tüm bu çabanın arkasında neredeyse içgüdü denebilecek bir zorunluluklar alanı ve döngüsel akışın ortasında gövdesinin her parçasıyla başka zaman ve yerlerde bulunmanın (daha doğrusu bulunamamanın) hüznü ya da kederi demeyeceğim, onanmış, teselli de aramayan oldukça nesnel, sessiz denebilecek bilinci. Resim oradaysa dağılan benim, eğer resim şu an imgelediğim şey ise orada bir resim yok, onu oraya yerleştiren benim. Ama iki seçenek de yeterince kuşkuludur. Boşluklarda, aralıklarda, el yordamıyla ve yeniden deneyen olarak anlatı-yaşantı-gezi-deneme sürüp gidecektir. İnsan (özne) nereye bastığını bilir ve bilmez. Tümüne en yakın tümüne en uzak kişidir. Benzer duyguları ve zaman (tarih) üzerine tartışmayı bu denli canlı ve etkili José Saramago'da okuduğumu (özellikle **Portekiz'e Yolculuk**, 1981; **Lizbon Kuşatmasının Tarihi**, 1989) geçmeden belirteyim.

Sebald dört metin koymuş kitabın içine uzunlu kısıtlı. Oldukça kötü çekimli (kendi çekimleri) ya da baskılı (Türkçe baskıyla ilgili de olabilir.) fotoğraflarla dōşeli metinlerden ilk kısa metin **Beyle ya da Aşkın Şayan-ı Hayret Hakikati**. Başlığın

¹ W. G. Sebald; **Vertigo** (*Schwindel. Gefühle*, 1990), Çev. Hulki Demirel, Can yayınları, Birinci basım, Aralık 20215, İstanbul, 223 s., Fotoğraflı.

Türkçesine takılmayacağım. Eskiye, geçmişe dönüş için gereksiz, saçma ve en kolayından bir biçimsel takıntı deyip geçiyorum. (Bit pazarına nur yağacak sananlar var, hem de kimler kimler...) Henri Beyle'nin (Stendhal) İtalya serüveninin izinden akan bu su-metin. Aslında Beyle'nin serüveninin izinden derken bir yandan da Beyle'nin iç evrenini yoklayan, kat eden bir yolculuk demeli. Napolyon'un İtalya üzerine yürüyüşünün (Mayıs 1800) askeridir (atlı subay) aynı zamanda Beyle. St. Bernard geçidinde Alpleri aşan Fransız ordusu... Bunu, yürüyüşün kimi aşamalarını yer yer çizerek de kâğıda geçirmiştir Beyle. Ama asıl onun kadınla ilgili tutarsız, yer yer gülünç sayılabilecek bir savaşlar tarihi de var ve Sebald bir öteki Stendhal çıkarıyor Stendhal'ın adım adım izini sürerek, aynı yolları kat ettiği kendi güncel gezisi boyunca. Bu ve izleyen üç metni hakikati ortaya çıkarmanın bilimsel yordamı olarak anlamak son derece yanlış olur. Sebald bu yolculuklarının bir iç, kendine yolculuk olduğu konusunu da gerçekte açık bırakır. Böylece kendimizi okurlar olarak onun açtığı yol seçenekleri arasından birine bırakır, hakikate (Hangi?) yakınsar ve eşanlı olarak ıraksamış oluruz. Hakikat anlatının kendisinden başka nedir ki? Bunu mu öğretir yazarımız? Hayır, öğretmez, yolu(nu) kazarak açar.

İkinci yazı **All'Estero** (Yurtdışında). 1980'de kıta içlerine, güneye yönelen yolculuğunda bir sinir sayrılıkları evinde yatan eski dostu Erst Herbeck'e uğrayacaktır Sebald. 1940 yılında silah üretimevinde çalışan Herbeck birden içine çöker, yemek yemez, uyuyamaz olur. Yemek tabağını masadan fırlatır, vb. Viyana sokaklarında savaştan sonra saçma davranışlar sergileyince karakola götürülür, usalmaz öyküler anlatır başıra çağıra. Sonra yine sayrılarevi. 34 yıl. Şimdi kaldığı emeklilerevinde eski dostuyla buluşacak Sebald. Birlikte çıkıp dolaşacaklar, birlikte geçirecekler günü. *"Erst her zaman alıp başını uzaklara gidiyordu."* (46) Dönüşte terk edilmiş kara bir köpek gördüler. Villanın demir kapısına dönüp dönüp gövdesini çarpıyordu köpek. Havlamıyordu. Erst de hiçbir şey söylemiyordu. Sebald'ın bilincinden akan varlıklar arasına Olga da giriyor: *"Ottokring'de, Lorenz-Mandi Sokağı'ndaki sosyal meskenlerdeki evinde, lavabonun altında duran, yarısı boşalmış, mavi Ischl tuzu paketi, ölüm haberini aldıktan sonra haftalarca aklımdan çıkmadı. Tuzun tamamını kullanmaya ömrü yetmemişti."* (50) Bütün bunları okuyan bizler metinden gelip bizi saran bir duyguyla ilgili değiliz, kendimiz bir duygu üretiyoruz, insana dokunan, dokunaklı bir duygu. Venedik'e inmişken bir gölge, bir görüntü Casanova'nın geçen yürüyüşüyle bütünleniyor. Bir kitabı iyi bilinir: ***Histoire de ma fuite des prisons de la République de Cénise, qu'on appelle Les Plombs écrité á Dux en Bohême l'annése 1787.*** Prag'da 1788'de basılmıştır ilk. Sonra yaşadıklarını, ona Venedik'te yapılan işkenceleri başışlar Giacomo Casanova, tümünü. Sonra Verona. Pisanello'nun Pellegrini Şapeli'nin giriş kapısının üstüne yaptığı ve 1435'te bitirdiği freske dalar gider. Gezisinin amacıydı Pisanello araştırması. Uzun uzun bakar freske, sağ (silik) ve solunu izler. Yorumlar. Yaşam değişik işleyişleriyle bu arada sürüp gider. Bilet, sipariş, masa, alışveriş, kısalan günler, tren bileti, yolculuk. Aradan yedi yıl geçer. Sebald 1980'de yaptığı yolculuğu aynen yinelemek istiyor. Kendi izinden yürüyecek bu kez. Yol boyunca önüne şimdi hangi varlıklar, nesnelere, insanlar, imgeler, özler, metinler çıkacak? Riva ona Kafka'yı anımsatmasa olmazdı. Kafka'nın herkesin bilgisinin dışına çıkıp yitiklere karıştığı o birkaç gün. *"Doktor Kafka 21 Eylül 1913'te, son derece derin bir hüznün içinde, tek başına, deniz kıyısında çimenlerde yatıp sazlıklardaki dalgaları seyretmişti Desenzano'da ve tek tesellisi o anda neredede olduğunu kimsenin bilmemesiydi."* (83) Sebald sınır geçiş belgesini (pasaport) yitirir ve anılarının içine yerleşir bu küçük serüveni de. İnsanlar öyledir, kendileri gibidirler. Milano, elçilik. Kentin gürültüsü. Fotoğraflar ve öykünün parçasına dönüşmesi çekim çabalarının. Arena'da **Aida**. *"Burada dışarıda, operadan hiçbir şeyin duyulmadığı*

Bra'da oturuyorum. Orkestra da, koro da, şarkıcıların sesleri de duyulmaz buradan. Hiçbir ses duyulmaz. Bir anlamda sessiz bir opera dinlerim." (122) Kafka'nın Viyana'da Dr. Hajek'in bakımevinde yattığı son günlerinde yazar Franz Werfel ona bir gül demeti ve kitapla gelmişti. Kitap kendi yazdığı Verdi adlı opera üzerine, adı da **Verdi** olan bir romandı. Kafka'nın okuduğu kuşkulu. Çok kısa bir süre sonra öldü. Sebald kitabın imzalı sayfasının fotoğrafını veriyor yazının sonunda.

Üçüncü yazı, **Dr. K.'nin Riva Tatili**. Bir önceki yazıda değindiği, Kafka'nın uzmanlığı gereği uluslararası bir toplantıya katılmak üzere geldiği ve birkaç gün kayıplara karıştığı gezisinin izindedir Sebald. Bu iz sürme örgesinin (*motif*) bizde önemli örneklerinden birini Tezer Özlü Kıral'ın verdiğini, İtalya'nın önemli yazarları İtalo Svevo'nun, özellikle Cesare Pavese'nin (yanılmıyorsam) izlerini sürdüğünü yarım yamalak anımsar gibiyim. Mutsuz Kafka'nın içi oyulurken yanındaki iki üç insanla bir şaka-foto çektişi (sözde uçak kabininde, bir bezek arkasında dört kişi) ve o insanlar arasında tek gülümseyen kişi oluşundaki burukluk okuru yakıyor. Tabii Kafka yaşamöyküsünün en güncel ve kapsamlı yazarlarından Reiner Stach (2011), Sebald'ın bu metnini hafif gerçekten sapmakla, kurgusallıkla eleştirmiyor değil. Ama Sebald'ın yaptığı Stach'ın düşündüğünden çok başka bir şey. Gerçeği (!) ortaya çıkarmak değil. Olgulara, belgelere, nesnelere bunca yer veriyor oluşu yalnızca bir anıştırma, düşgücünü devinime sokma, ipuçları sunmaktan öte geçmez. O bir hakikat (burada Kafka hakikati) yaratmakla ilgili. 6 Ekim'de bir cenaze törenine katılır Kafka. Kaldığı sağaltım yerinde sayrılardan ölen generalin cenaze töreni. Canına kıymıştır general. Doğru dürüst yolcu edilmemiştir bu nedenle ve öte yana geçememiş, ölüsü yeryüzünde kalmıştır. Denizlerde gezinir durur ve Riva'da limana yanaşır. Belediye Başkanını (Salvatore) ziyaret edecektir. Kafka'dan biliyoruz: **Avcı Gracchus**'un huzursuz ve umutsuz öyküsünü.

Dördüncü uzun metin ise, bir tür kişisel bildirge, bir yurtsama şiiri: **Il Ritorno in Patria** (*Yurda Dönüş*). Bu metin sonundaki tarihe bakılırsa (2013) yeniden elden geçirilmiş gibi. Ayrıca radyo oyunu olarak düzenlendiğini okumuştum bir yerlerde, çok sonraları. Sebald Alplere, doğduğu topraklara (W. olarak kısaltıyor) yapıyor gezisini (1987) ve gezisi yoğun bir biçimde zamanlar arasında bir yolculuk: ayrıntılar, insanlar, akrabalık ilişkileri, uzamlar, dönüşümler, seslenişler, gizemler, vb. her şey bir ömrün geldiği yerde tazelenir, biçimlenir ve yine de bir yere taşımaz insanı. Zaten hep iki yerdeyizdir, iki zamanda... Kendimizi hangi zamanlı, yerli saymalıyız? Bunun için yol almak, yol alışı (gezi) adım adım, atlamadan anlatmak, yazmak gerekir. Sebald geçmişini yeniliyor ama bir amaca da bağlamadan, daha iyi olacağını usundan geçirmeden... Kendine ikinci bir şans tanıyor. Çoğumuzun cesaret edemediği bir şey... Alp yaşamına ağır bir akışla ve özgün bir bakışa eşlik ederek tanıklık ediyoruz onunla. Olağanüstü bir deneyim. Şundan. Alplere bir gezi yapsak, benzer yerlerden geçsek böyle içselleştiremezdik tanıklığımızı. Çünkü orada her zaman var olan tini (Sebald tinini) yakalamamız yine de olanaksız olurdu. Bütün o insanları canlandırmamız gerekirdi ve bunun koşulu Sebald'ın kendi olmaktı. Olamazdık ama ona eşlik edebiliriz. Ediyoruz işte.

Göçmenler

Yazın incelemeleri ve şiirle yola çıkan W. G. Sebald (1944-2001) 1990'da *Vertigo*'yla anlatı türüne geçiyor ve iki yıl sonra *Göçmenler*'i² yayımlıyor. *Göçmenler*'in Türkçede iki çevirisi var: *Natali Medina, 1999, İletişim y.*; *Gülperi Sert, 2006, Can y.* Aslında Almanca yazan, İsviçre kökenli bir İngiliz yazarı demek doğru gibi ama İngiliz yazarı demek insanı epeyce zorluyor. Daha çok bir Avrupa (Batı) yazarı demeli, çokuluslu bir yazar Sebald.

Yazarın anlatılarından yazınsal keyif almanın koşulları olduğunu bu ikinci kitapla iyice öğrenmiş oldum. Bu koşullara uymadan yapıtını hem bir yere oturtmak, kurgular evrenine yerleştirmek zor hem de titiz araştırmacı söylemi (*retorik*) aslında belgeci (*arşivci*) çalışma yürütmesine ve gerçek tarihsel olay ve kişilere kesinlikle bağlı kalmasına karşın onu bir tarihçi ya da belgeselci yapmıyor, tersine tüm aktarımlarında altta direnen yazınsal duyguyu, evet, duyguyu yakalıyoruz ve bu duygu tuhaf ve beklenmedik, anlaşılması zor biçimde sarsıcı. İşte Sebald okumak bu etkileşimi anlamak, etkinin görüngübilimini (*fenomenoloji*) yapmak anlamına geliyor. (Hiç değilse benim açımdan.)

Vertigo'da olduğu gibi *Göçmenler*'de de dört tarihsel-yerel tanıklık yapıyor ve bu tanıklık bu kez duyguyu ve olayı özellikle yirminci yüzyıla taşıyor. Bu dört insan ve yaşamlarının bağlı (sadık) anlatımı, zamanı da peşleri sıra sürükleyerek büyük olayların, tarihsel sarsımların içinde insan gelgitlerini serimleyerek, dalgaların kıyılarımızı dövmesini sağlıyor. Sebald'ın yapmak istediği şey çok açık. Bizler, kendimizi söz konusu tarihin ilgisi, kapsamı dışında bulan ya da gören günümüz insanların yaşadığı tarihi (Buna Sebald'da daha somutlaştırarak '*yaşanmış*' diyebiliriz.) somut ilişkiler, bağlantılar, davranışlar (*jest*), söyleyişler üzerinden üstlenmeleri, sırtlarına geçirmeleri, somut zamanlara karışarak yaşananların bir parçasına, öznesine dönüşmeleri. Bir tür eşduyu (*empati*) deneyimi diyebilir miyiz? (Tartışmalı, çünkü Sebald'ın amacını sınırlamış, hatta bozguna uğratmış olabiliriz böyle davranırsak.) Benzeri deneyimler, Levi, Emery (Mayer), Berger, vb. konuyu elbette yazınsal bağlamın ötesinde yorumladılar. Zamanı tarihle, tarihi insanla ilişkilendirmek hele 20.yüzyıldan sonra yaşamsal önemde bir konu iken gerçekte çok yol alındığı söylenemez. Hemen tüm 20.yüzyıl Alman(ca) yazın geleneği, özellikle ikinci büyük savaştan sonra bu soruşturmaya doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilidir ve geniş bir yelpazede yürütülür sorgulama. Günümüz Almanca yazını da bunun bir süreğidir desek yanlış olmaz. Sebald'ın dingin ama neredeyse takıntılı (*obsesif kompulsif*) ısrarı hem süzölmüş hem de kaçınılmaz bir dil yaratmış görünüyor. Yapıtının etkisi işte buradan kaynaklanıyor.

*

Göçmenler'in içinde dört uzun öykü yer alıyor. Bu öyküler gerçek, tarihsel, yirminci yüzyıl insanların bir bakıma yaşamöykülerine yazarın değişik zamanlara yayılan gezi ve görüşmeleriyle yeniden dönüşlerinin anlatımı olarak da bakılmalı. Ayrıca kişisel-tarihsel öykülerin zaman içinde değişen coğrafyaları, tanıkları (geride kalanlar), anı ve belgeleri; yazarın gezileri, görüşmeleri, güncel fotoğrafları ile üst üste bindirilerek güncel ve tarihsel katmanlar birbirlerinin üzerine bindiriliyor,

² W. G. Sebald, G. W.; *Göçmenler* (Öykü, *Die Ausgewanderten*, 1992) Çev. Gülperi Sert, Can Yayınları, Birinci Basım, Eylül 2006, İstanbul, 224 s.

görüntüler bulanıklaştırılarak tersinden bir saydamlık, doğrudanlık ve kesinlik kazanıyorlar. Sebald anlatılanların niteliğini asla sorgulamıyor, ki pek çok belgesel yazının amacı budur denebilir. Gerçeği açığa çıkarma yolunda çelişkileri vurgulamak... Hayır Sebald'ın bilinçli niyeti bu değildir. Ne gördüğümüz ya da algıladığımızdan kuşkuyla kapılarak doğrudan yaşanmış olanın gücü, ağırlığının silinmesi bir yana zamanın kirinin, köpüğünün orada (o yerde, bağlantıda, sözde) bıraktığı iz, kalıntı, acılık, çarpıklık ve baş etme biçimleri hemen hiç değer yüklemelerine başvurmadan aktarılıyor. (Nesnel gözlemcilik ve kayıtlı doğrudanlığı.) Genellikle Avrupa'nın orta, doğu kesimlerinden kopup ya da koparılıp kendilerini başka kıyılara, hatta Atlantik ötesine atanlar bu kitapta yaşamöykülerine tanıklık edilenler... Son derecede karmaşık tarihsel savrulmaların özünde yatan ve aslında izi sürülen şey ise öyküleri bunca buruk kılan Yahudilik yazgılarına ilişkin oluşları. Orta ve Doğu Avrupa'nın Yahudilerinin izleri sürülür ama izi sürülenleri tanımlayan şey, kopmak zorunda kaldıkları geçmişleri, yerleri (coğrafya), toplumları ve aileleridir. Hemen tümü bir biçimde yaralı ve eksiktir. Arkada kalanlar, yitip gitmiş insanlar ve onların öyküleri canlı anlatılar ve belgeler üzerinden güncel anlatıcının kendi kişisel ama konuya odaklanmış öyküsünün izlenimleri, belgeleri ile (tren bileti, güncel ve yazarı çevreleyen bir anı, fotoğraf, belge) üst üste bindirilir. Okur algımız anlatıcı-anlatılan, şimdiki zaman-geçmiş (yakın) zaman, yerin (uzam) dünü ve değişik tarihlerde deneyimlenmiş şimdiki, vb. öyle sanıyorum bu karmaşık ilişkilendirmelerden kökenlenen içinden çıkılmaz, baskın, hatta çöküntülü (*depressif*) bir duygu, hatta duyarlık diliyle biçimleniyor. Alışkanlık (*tiryakilik*) yaratabilecek bir okuma ama yalnızca okurluk deneyiminden süzülecek bir okuma alışkanlığı değil. Arama, tutunma (zamanlara ve uzamlara), arşınlama, yaşam izi(ni uzam ve zamanlar aşarak) sürme tutku ve alışkanlıklarıyla da ilgilidir ortaya çıkan metin.

Dr. Henry Selwyn

Öykünün (!) başındaki söz şöyle: "**Elimizde son kalanı, anılarımızı yok etmeyin.**" Dr. Henry Selwyn, Sebald'ın karşısına İngiltere'nin doğu kentlerinden biri olan Norwich'te çıkar. Kendini bahçeye, bitkilere adanmış, gözden ırak tutulmuş bir yaşam... Birinci büyük savaştan önce İsviçre Bern'de geçmiştir yaşamının bir bölümü. Buzulların arasında çok sevdiği arkadaşını (Johannes Naegeli) yitirmiş, sonra İngiltere'ye dönmüştür. Aslında 1899 yılında bir Litvanya köyünde doğmuştur. "*Cheder'de iki yıl devam ettiğim okuldaki öğretmenini elini omzuma koyuşunu hatırlıyorum. Boşaltılmış odaları anımsıyorum. Küçük arabanın en tepesinde oturduğumu, atın sağrısını, uçsuz bucaksız uzanan kahverengi toprağı, çitliklerin önündeki bataklıklarda boyunlarını uzatan kazları, Grodno tren istasyonunun bekleme salonunu ve salonun ortasında parmaklıkla çevrili cayır cayır yanan sobayı ve çevresinde toplanmış göçmen aileleri anımsıyorum.*" (26) Alıntı Sebald'ın neyin peşinde koştuğu, neyi duvara çakmaya çalıştığını örnekliyor güzelce. Göç, Yeni Dünya'yı (Amerika) amaçlamışken Henry Selwyn'in ailesi kendisini İngiltere kıyılarına buldu. Daha sonra Sebald, karısıyla Alplerde gezerken gazetede bir habere takılır gözü. 1914'ten beri dağlarda kayıp Johannes Naegeli'nin (Selwyn'in unutamadığı dostu) donmuş ölüsü 72 yıl sonra bulunmuştur. Ve haberden birkaç hafta sonra, yazın sonlarına doğru, kocaman av tüfeğiyle intihar etmiş Henry Selwyn. "*İşte böyle geri gelir ölümler. Bazen yetmiş yılı aşkın bir süre sonra bir buzun içinden çıkıp parça parça olmuş kemik yığını ve bir çift çivili ayakkabı olarak çakıl taşlarının üzerinde yatarlar.*" (30) Sebald az yukarıya gazete kúpürünü de koyuyor.

Paul Bereyter

Bu öykünün başında ise şu sözler var, gömütaşı yazısını andırırçasına: “**Bazı sis bulutlarını hiçbir bakış dağıtamaz.**” Yaşanmış öykünün girişi Sebald’ın neyin peşinde olduğunu, kendi geçmişini ilkokul öğretmeni Paul Bereyter üzerinden eşeleyeceğini gösteriyor: “1984 yılının ocak ayında S. kentinden gelen habere göre ilkokul öğretmenim Paul Bereyter 30 Aralık akşamı, yani 74. doğum gününden bir hafta sonra S. kentinin biraz dışında, tren yolunun küçük ormanın içinden hafif bir kavis yaparak açık araziye çıktığı yerde, tren raylarına yatarak intihar etmişti.” (33) Ölüm duyurusundaki kuruluk ve ölümün dehşet verici biçimi Sebald’ı etkilemiş, araştırmalarına neden olmuştur. Kendi geçmişini de açığa çıkaracaktır bir yandan. İlkokul sınıf planı, arkadaşlarıyla fotoğrafları, öğretmenin (Paul Bereyter) çizimi... Matmazel Landau’nun yıllar arkasından tanıklığı... Nasıl biriydi? “*Böylece Paul Bereyter’in yaşamöyküsü parça parça ortaya çıkıyordu.*” (53) Kristal Gece. İrkçi vahşete tanıklık. Bereyter asıl yerinin S. değil sürgünlerin yanı olduğunu söylemiş yanındakilere. Çocukken trenleri ve içindeki insanların el sallamalarını izlemiş. Demiryoluna yatmayı bunun için seçmiş olmalı.

Ambros Adelwarth

“**Benim mısır tarlam gözyaşı hasadımdır.**” Ambros Adelwarth’ın 20.yüzyılı kat eden öyküsü de bu sözle açılır. Daha karmaşık, daha uzun atımlı, inişli çıkışlı ve hüznü dolu bir öykü. Hüznü dolu çünkü yalnızca bir Yahudi birey yazgısının hüznü değil, Ambros Adelwarth’ın öyküsü üzerinden tüm 20.yüzyılın hüznü yükseliyor buram buram ve şunu anlıyoruz ki 20. yüzyıl türümüzün verdiği en ürpertici sınav ve bedeli çok ağır ödenmekle kalınmamış, bugün de ödeniyor. Sebald da bunu anlatmaya çalışıyor o buruk yazar duruşu, sessiz, kendini dünyanın o köşesinden bu köşesine savuran incelikleriyle. Geçmiş özlemi (*nostalji*) bir eldiven gibi ters çevriliyor, özlenemeyecek, olmayacak, olmaması gereken bir geçmiş olarak sabırla, ısrarla anlatılıyor. Bu tekdüzeliğin, yinelemenin özünde bir direnişin çekirdeği, anlatısı da var dikkatle bakılırsa görülebilecek. Yazarın duygusal etki arayışı içerisinde olmadığı soğukkanlı bir dil siyaseti izlemesinden belli zaten. Çok ama çok özel, son derece kişisel bir yaşam çizgisi tüm çağın, yüzyılın, hepimizin ortak yaşam çizgisinin izdüşümü ve izler karşılıklı iki yakada koşutlu oluşuyor. Birini anlatmak her şeyi anlatmak oluyor bu noktada. Bir öykü tüm öykü, bir yaşam tüm yaşam... Bunu anlamadan Sebald kitaplarını kapatamıyoruz. Kendisinden, kendi yaşamsal araştırmalarından bu nedenle söz ediyor, yaşamlar tüm izleri, belgeleriyle birlikte zamanları harmanlıyor, ileri geri savruluyor, biniyor, uzaklaşıyorlar birbirlerinden. Bir büyük su çevrintisi, döngüsü içerisinde dışımızdaki tüm varlıklarla birlikte dönüşler yapıyoruz ve işte burada tarihin bilinci ancak dönüşün bilincidir. Biri anlatılarken bütünü anlatıya getirebilen bilinç...

Kim yadsıyabilir ki kısa yirminci yüzyılın (1910-1990) bir gözyaşı hasadından başka bir şey olmadığını? Adelwart, W. G. Sebald’ın büyük dayısıdır ve ona ilişkin bir anısı da yoktur. Öyleyse bu yaşamın ardına düşmek, onu zamanın berisine (güne) çekmek ve üzerinden ‘çok çığ çağ’ okuması yapmak kaçınılmazdır Sebald için. Kaçınılmazdır, çünkü W. G. Sebald bir iz sürücüdür, 20. yüzyılın ayak izlerinin izini sürmek zorundadır. Aslında herhangi bir iz hepimizin izidir, yukarıda yazmıştım. Dayısını yalnızca bir kez, tüm Amerikalı akrabalar buluştuğunda 1951 yılında görmüştür. Kasimir Dayı, Lina ve Flossie, Fini teyze, kocası Theo ve ikizleri ve bekâr Theres

Teyze. Araştırmaları boyunca kentleri, yolları, evleri, insanları bulur ve dinler, yazıya geçirir. Ortaya çıkan parçalar sonunda yüzyılı kat eden bir resme, gerçekte bir hakikate dönüşür. Bu hakikatin peşine aynı gerekçelerle, Primo Levy, Jean Emery de düşmüştü. Nazi kıyıcılarının izini süren Nazi avcıları da bambaşka gerekçelerle aynı bağlama sokulabilir. Ama Sebald'ın yaptığı ve yöntemi yine de diğerlerinden çok başkadır. O kurbanların öyküsünün peşindedir ve onların birçoğu doğrudan değil dolaylı kurbanlardır, kendileri yaşamlarını sürdürmüş olsalar da arkada büyük bir yitikler ordusu bırakmışlar, yeni yaşamlara savrulmuş, yine de yaşamış insanlardır. Ambros (Adelwart) İsviçre'den sonra Londra'ya (Savoy Oteli) geçiyor (1905). Sebald Kasimir Dayı'sı, sonra uzun uzun Fini Teyze'sinin, Dr. Abramsky'nin anlattıklarını aktarıyor. Metne katkıları çok büyük olan dönem fotoğraflarıyla da desteklenen anlatılar gerçekten dönemin somut yaşamlarına, ortamlarına taşıyor bizi. Dil bile dönemsel, zaman kesitli bir dildir. Sebald araştırmalarını sürdürürken dayısının kimi dönemlerinde bulunduğu yerleri, uzamları yineler, deneyimler, yansılar. Geziler düzenler, Le Havre'a gider, kumar oynadığı yıllarını somut algıya çıkarabilmek için. Ve bir belge ekler: Ambros'un Ajanda'sı. "*Bu yumuşak, bordo deriden yapılmış on iki çarpı sekiz ebadında, 1913 yılına ait bir ajandaydı. Ambros bunu Milano'da satın almış olmalıydı, çünkü ilk yazdığı şey, 20 Ağustos tarihli şu nottu: Palace H. 15.00. Signora M. Akşam teatro S. Martino, Corso V. Em. I tree Emisferi.*" (123) Ajandanın kapağının fotoğrafı. (124) İçinden yazılı sayfa görüntüleri. (128-9) Defterine eklediği son notta, anımsamanın aptallık olduğunu yazmış Ambros Adelwarth. Geçmişe sanki zaman tüneline değil gökte yiten bir kuleden, tepeden bakıyormuşçasına insanın başını döndürdüğü için...

Max Ferber

Son anlatının baş alıntısı (*epigraf*) şöyle: "**Akşamın karanlığında geliyorlar/ ve yaşamı arıyorlar.**" Sebald, 1966'da İngiltere'ye yerleşmeye karar veriyor ve Manchester'ı seçiyor yaşamak için. Kent eski sanayi kenti ve artık o dönemlerin kalıntısı, yıkıntısı durumunda. Bir hayalet kent. Kentten geriye boş üretim binaları, yıkık dökük evler, vb. kalmış... Kentin o dönemden fotoğrafları karanlığı, terk edilmişliği, yıkımı yeterince canlandırıyor. (154, vb.) Dolaşırken rastlantı *Stüdyolara Gider* tabelasının kılavuzluğunda onu bir resim ışığına (*atölye*) taşır. Köşelerde toplanan karanlığı, üzerinde tuz lekeleri olan ve sıvaları şişmiş, badanası dökük duvarları, kitap ve gazete yığınları, ıvır zıvırdan oluşan koca bir dağ, boya kutuları ve iki resim sehpası... Ressam Max Ferber'in resim ışığıdır burası. Ressamla tanışır, kaynaşır ve birlikte sessiz uzun zamanlar geçirirler. Ressam Manchester'i neden seçtiğini anlatır Sebald'a. Kentte üç yıl kalan Sebald Avrupa'ya döner, başka insanların ve öykülerin izlerini sürmek için. Ancak yıllar sonra 1989'da Londra *Tate Gallery*'de karşısına bir Max Ferber resmi çıkar: **Fitilli Mavi Örtüsünün Üzerinde G. I.** Yeniden ressamı bulmak ister ve Manchester'de, aynı ışığında bulur. Bu kez ressam Sebald'a öyküsünün daha derin katmanlarını, ayrıntılı anlatacaktır. Öykü çocuklarını İngiltere'ye gönderen, biz de hemen arkandan geliyoruz, diyen iki Yahudiyle, Ferber'in anne babasıyla ilgili bir öyküdür ve bir ressamı (Max Ferber) yaratmıştır bu öykü. Ferber'in boyadığı resim Nazi kamplarında yitik anne babanın yokluğunun resmidir. Yine bir defter çıkar ortaya. Max Ferber annesinin 1939-1941 yılları arasında yazdığı anı defterini Sebald'a verir, öyküsünde kullansın diye. Annenin defterini okuruz sayfalar boyu. Ağrılı bir okuma gerçekleşir. Çünkü biliyoruz bunları yazan kadının geçmişini ve geleceğini, onu az sonra nelerin beklediğini,

yaşamının nasıl yitkilere karışıp gideceğini. Açık, keskin ve saydam bir dille kadın gerçekte büyük bir anlatıya açılan yolda yazarak tersine, ölüme doğru yürüyüşünün adımlarını betimlemiştir. Tüm bunlar Sebald'ı Kissingen'de bir gömütlüğe sürükler. *"Kissingen'de kaldığım birkaç gün içinde, bir zamanlarki halinden hiç eser kalmayan Steinach'ta araştırmalarımı ve güçlkle ilerleyen yazılarımı tamamlamaya çalışırken, Almanlardaki ruh yoksullaşmasının ve bellek kaybının gittikçe artarak etrafımı sardığını hissediyor ve onların tüm yapıları temize çıkarmadaki ustalıklarını gördükçe başımın ağrmasına ve sınırlarımın bozulmasına engel olamıyordum."* (213) Dönüş yolunda feribotu kullanan Türk kadın kaptanın bilge sözleri yeterince ısırtıcı ve uyarıcıydı kuşkusuz: Dünyadaki hiçbir şey aptallık kadar sonsuz ve tehlikeli olamazdı. Sonunda Sebald eski bir fotoğrafa bakıyor: *"Üç kadından ortada oturan ve saçları sarı olan, bir geline benziyor. Onun solunda oturan dokumacı kadın başını hafif yana çevirmiş, sağ tarafında oturanın ise yüzünde öyle yabancı ve acı dolu bir ifade var ki, daha fazla bakmaya dayanamıyorum. Bu üç kadının adları ne olabilir diye düşünmeye çalışıyorum – Rosa, Luisa ve Lea mı, yoksa Nona, Decuma ve morta mı, gecenin kızları, ellerinde iğ, iplik ve makas."* (224) Görünmüyor ama bu satırları okuduktan sonra gözlerimizden yaş gelmesi kaçınılmazdı.

*

Sebald okumalarım sürececek. Sebald hakkında düşünürken, metinlerin arasına serpiştirilen ama titizlikle seçilmiş, bulanık fotoğraflar konusu (belki Rancier'yi anımsayarak); başkalarının geçmişi ile kendi şimdisini (güncelini) düşünceler de içinde olmak üzere tüm nesnelere kucaklayacak biçimde (eşya, belge, fotoğraf, anı, günlük, yol izlenimleri, vb.) dolayına sokarak harmanlaması ve bunu böyle yapmaktaki amacı; geriye, geçmişe yürüyüşün özgünlüğü; Sebald'ın zaman katmanlarını üst üste yığma, biriktirme biçimlerini ve bu katmanlardan yarattığı değişken yüzeylemeleri (topografi), tüm bunlardan kaynaklanan duygusal (*emosyonel*) tortulaşma ile yaşantısal değişimlerin insanı sarsan somutluğunun, fizikselliğinin baş edilemezliği, vb. konular üzerinde duracağım ilerledikçe.

Sonuç

KAYNAKLAR

- W. G. Sebald; **Vertigo** (*Schwindel. Gefühle, 1990*), Çev. Hulki Demirel, Can yayınları, Birinci basım, Aralık 20215, İstanbul, 223 s., Fotoğraflı.
- W. G. Sebald, G. W.; **Göçmenler** (*Öykü, Die Ausgewanderten, 1992*) Çev. Gülperi Sert, Can Yayınları, Birinci Basım, Eylül 2006, İstanbul, 224 s.